

دانشگاه سindh
پي

اصول برنامه ریزی و مدیریت گردشگری

دکتر اصغر حیدری

پگاه شیرمحمدی

دکتر یزدان شیرمحمدی

سعید داغستانی

امروزه کتاب‌خوانی و علم‌آموزی، نه تنها یک وظیفه ملی، که یک واجب دینی است.^۱

مقام معظم رهبری

در عصر حاضر یکی از شاخصه‌های ارزیابی رشد، توسعه و پیشرفت فرهنگی هر کشوری میزان تولید کتاب، مطالعه و کتاب‌خوانی مردم آن مرز و بوم است. ایران اسلامی نیز از دیرباز تاکنون با داشتن تمدنی چندهزارساله و مراکز متعدد علمی، فرهنگی، کتابخانه‌های معتبر، علما و دانشمندان بزرگ با آثار ارزشمند تاریخی، سرآمد دولت‌ها و ملت‌های دیگر بوده و در عرصه فرهنگ و تمدن جهانی به‌سان خورشیدی تابناک همچنان می‌درخشد و با فرزندان نیک‌نهاد خویش هنرنمایی می‌کند. چه کسی است که در دنیا با دانشمندان فرزانه و نام‌آور ایرانی همچون ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، فارابی، خوارزمی و ... همچنین شاعران برجسته‌ای نظیر فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ... آشنا نباشد و در مقابل عظمت آنها سر تعظیم فرود نیاورد. تمامی این افتخارات ارزشمند، برگرفته از میزان عشق و علاقه فراوان ملت ما به فراگیری علم و دانش از طریق خواندن و مطالعه منابع و کتاب‌های گوناگون است. به شکرانه الهی، تاریخ و گذشته ما، همیشه درخشان و پر بار است. ولی اکنون در این زمینه در چه جایگاهی قرار داریم؟ آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی مجامع و سازمان‌های فرهنگی در مورد سرانه مطالعه هر ایرانی، برایمان چندان امیدوارکننده نمی‌باشد.

کتاب، دروازه‌ای به سوی گستره دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. همه دستاوردهای بشر در سراسر عمر جهان، تا آنجا که قابل کتابت بوده است، در میان دست‌نوشته‌هایی است که انسان‌ها پدید آورده و می‌آورند. در این مجموعه بی‌نظیر، تعالیم الهی، درس‌های پیامبران به بشر، و همچنین علوم مختلفی است که سعادت بشر بدون آگاهی از آنها امکان‌پذیر نیست. کسی که با دنیای زیبا و زندگی‌بخش کتاب ارتباط ندارد بی‌شک از مهم‌ترین دستاورد انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. با این دیدگاه، به‌روشنی می‌توان ارزش و مفهوم رمزی عمیق در این حقیقت تاریخی را دریافت که اولین خطاب خداوند متعال به پیامبر گرامی اسلام (ص) این است که «بخوان!» و در اولین

۱. پیام مقام معظم رهبری به مناسبت آغاز هفته کتاب ۷۲/۱۰/۴

سوره‌ای که بر آن فرستاده عظیم‌الشان خداوند، فرود آمده، نام «قلم» به تجلیل یاد شده‌است: «إِقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده‌اند.

دانشگاه پیام‌نور با گستره جغرافیایی ایران‌شمول خود با هدف آموزش برای همه، همه‌جا و همه‌وقت، به‌عنوان دانشگاهی کتاب‌محور در نظام آموزش عالی کشورمان، افتخار دارد جایگاه اندیشه‌سازی و خردورزی بخش عظیمی از جوانان جویای علم این مرز و بوم باشد. تلاش فراوانی در ایام طولانی فعالیت این دانشگاه انجام پذیرفته تا با بهره‌گیری از تجربه‌های گرانقدر استادان و صاحب‌نظران برجسته کشورمان، کتاب‌ها و منابع آموزشی درسی شاخص و خودآموز تولید شود. در آینده هم، این مهم با هدف ارتقای سطح علمی، روزآمدی و توجه بیشتر به نیازهای مخاطبان دانشگاه پیام‌نور با جدیت ادامه خواهد داشت. به‌طور قطع استفاده از نظرات استادان، صاحب‌نظران و دانشجویان محترم، ما را در انجام این وظیفه مهم و خطیر یاری‌رسان خواهد بود. پیشاپیش از تمامی عزیزانی که با نقد، تصحیح و پیشنهادهای خود ما را در انجام این وظیفه خطیر یاری می‌رسانند، سپاسگزاری می‌نماییم. لازم است از تمامی اندیشمندانی که تاکنون دانشگاه پیام‌نور را منزلگاه اندیشه‌سازی خود دانسته و ما را در تولید کتاب و محتوای آموزشی درسی یاری نموده‌اند، صمیمانه قدردانی گردد. موفقیت و بهروزی تمامی دانشجویان و دانش‌پژوهان عزیز آرزوی همیشگی ما است.

دانشگاه پیام‌نور

فهرست مطالب

پیشگفتار	یازده
فصل اول: مفاهیم برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری و نقش برنامه‌ریزی در توسعه گردشگری	۱
هدف کلی	۱
هدف‌های یادگیری	۱
مقدمه	۲
۱-۱ مفاهیم عام در برنامه‌ریزی	۵
۲-۱ رویکردها و فنون معاصر در برنامه‌ریزی	۷
۱-۲-۱ سامانه داده‌های جغرافیایی (GIS)	۱۰
۳-۱ منابع و واژه‌شناسی برنامه‌ریزی گردشگری	۱۳
۴-۱ تاریخچه صنعت گردشگری در دنیا	۱۵
۵-۱ مسافرت و گردشگری اولیه	۱۵
۶-۱ سفر قرون وسطی	۱۷
۷-۱ سفر در زمان رنسانس تا جنگ جهانی دوم	۱۸
۸-۱ توسعه جدید گردشگری در دنیا	۱۹
۹-۱ روندهای گردشگری قرن بیست و یکم	۲۳
۱۰-۱ الگوهای کلیدی و چشم‌انداز گردشگری بین‌المللی	۲۵
۱۱-۱ نقش برنامه‌ریزی در توسعه صنعت گردشگری	۲۶
۱۲-۱ اهمیت برنامه‌ریزی گردشگری	۲۹
۱۳-۱ تهیه برنامه‌های گردشگری	۳۰
خلاصه فصل اول	۳۴
خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول	۳۶
خودآزمایی تشریحی فصل اول	۳۸

فصل دوم: پیشینه برنامه‌ریزی گردشگری، آشنایی با رویکردها، سطوح برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری

هدف کلی ۳۹

هدف‌های یادگیری ۳۹

مقدمه ۳۹

۱-۲ پیشینه برنامه‌ریزی گردشگری ۴۰

۲-۲ آشنایی رویکردهای برنامه‌ریزی توسعه گردشگری ۴۱

۱-۲-۲ رویکرد بستریسم یا بدون برنامه‌ریزی توسعه گردشگری ۴۱

۲-۲-۲ رویکرد برنامه‌ریزی متمرکز توسعه گردشگری ۴۱

۳-۲-۲ رویکرد برنامه‌ریزی جامع توسعه گردشگری ۴۳

۴-۲-۲ رویکرد برنامه‌ریزی کالبدی - فضایی توسعه گردشگری ۴۳

۵-۲-۲ رویکرد برنامه‌ریزی سیستمی توسعه گردشگری ۴۴

۶-۲-۲ رویکرد آمایش سرزمین در توسعه گردشگری ۴۶

۷-۲-۲ آمایش سرزمین و گردشگری ۴۶

۸-۲-۲ رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی - ساختاری و عملیاتی توسعه گردشگری ۵۲

۹-۲-۲ رویکرد برنامه‌ریزی پایدار توسعه گردشگری ۵۶

۱۰-۲-۲ رویکرد برنامه‌ریزی فرایندی توسعه گردشگری ۵۹

۱۱-۲-۲ رویکرد برنامه‌ریزی دموکراتیک توسعه گردشگری ۶۰

۱۲-۲-۲ رویکرد برنامه‌ریزی گام به گام (خرد - خرد) توسعه گردشگری ۶۰

۱۳-۲-۲ رویکرد بودجه‌بندی در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری ۶۱

۳-۲ برنامه‌ریزی محلی، ملی و منطقه‌ای گردشگری ۶۱

خلاصه فصل دوم ۶۲

خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دوم ۶۳

خودآزمایی تشریحی فصل دوم ۶۵

فصل سوم: مدیریت راهبردی گردشگری ۶۷

هدف کلی ۶۷

هدف‌های یادگیری ۶۷

مقدمه ۶۸

۱-۳ مراحل برنامه‌ریزی راهبردی از منظر ادوارد اینسکیپ ۷۰

۱-۱-۳ تعیین اهداف ۷۳

۲-۱-۳ پیمایش ۷۴

۳-۱-۳ تجزیه و تحلیل و تلفیق ۷۵

۴-۱-۳ تنظیم سیاست و برنامه ۷۶

۵-۱-۳ پیشنهادات ۷۶

۶-۱-۳ اجرا و نظارت ۷۷

۷۷	۷-۱-۳ محتوای گزارش برنامه‌ریزی
۷۷	۲-۳ برنامه‌ریزی راهبردی مقاصد گردشگری با استفاده از مدل فرد آر دیوید
۸۲	۳-۳ پیمایش عمومی درخصوص ویژگی‌های منطقه
۸۲	۱-۳-۳ موقعیت مکانی
۸۴	۲-۳-۳ محیط طبیعی
۸۴	۳-۳-۳ اقلیم
۸۵	۴-۳-۳ توپوگرافی
۸۵	۵-۳-۳ حیات وحش و پوشش گیاهی
۸۶	۶-۳-۳ زمین‌شناسی
۸۶	۷-۳-۳ سیستم‌های اکولوژیکی
۸۶	۸-۳-۳ منابع طبیعی
۸۶	۹-۳-۳ آثار تاریخی
۸۷	۱۰-۳-۳ ویژگی‌های جمعیتی
۸۷	۱۱-۳-۳ الگوهای فرهنگی
۸۸	۱۲-۳-۳ الگوهای اقتصادی
۸۹	۱۳-۳-۳ الگوهای کاربری زمین، سکونت و اجاره
۹۰	۱۴-۳-۳ کیفیت محیط‌زیست
۹۱	۴-۳ بررسی عناصر سازمانی
۹۲	۵-۳ برنامه‌ها و سیاست‌های جاری توسعه
۹۲	۶-۳ دولت و ساختارهای سازمانی گردشگری
۹۳	۷-۳ سیاست سرمایه‌گذاری و دستیابی به سرمایه
۹۳	۸-۳ قوانین و مقررات گردشگری
۹۴	۹-۳ مراکز و برنامه‌های آموزشی و مهارتی
۹۴	خلاصه فصل سوم
۹۵	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل سوم
۹۷	خودآزمایی تشریحی فصل سوم
۹۹	فصل چهارم: برنامه‌ریزی و مدیریت بازارها، تسهیلات، خدمات و زیرساخت‌ها در گردشگری
۹۹	هدف کلی
۹۹	هدف‌های یادگیری
۱۰۰	مقدمه
۱۰۰	۱-۴ بررسی بازار گردشگر
۱۰۰	۲-۴ گردشگران ورودی و مشخصات آن‌ها
۱۰۲	۳-۴ اصول بنیادین مدیریت بازاریابی گردشگری
۱۰۳	۱-۳-۴ محیط بازاریابی گردشگری
۱۰۴	۲-۳-۴ الگوهای کلی سفر و روندهای گردشگری
۱۰۴	۳-۳-۴ تعیین تسهیلات و زیرساخت‌های موردنیاز گردشگران

۱۰۹	۴-۴ سایر تسهیلات و خدمات مورد نیاز بازارهای گردشگری
۱۰۹	۵-۴ حمل و نقل مورد نیاز بازارهای گردشگری
۱۱۰	۶-۴ سایر زیرساخت‌های بازارهای گردشگری
۱۱۱	۷-۴ برنامه‌ریزی راهبردی بازارهای گردشگری
۱۱۳	۸-۴ برنامه‌ریزی تبلیغات در مقاصد گردشگری
۱۱۴	۹-۴ برنامه‌ریزی تبلیغات پیشبردی فروش در مقاصد گردشگری
۱۱۴	۱۰-۴ برنامه‌ریزی روابط عمومی در مقاصد گردشگری
۱۱۵	۱۱-۴ برند مقصد گردشگری
۱۱۷	خلاصه فصل چهارم
۱۱۹	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل چهارم
۱۲۰	خودآزمایی تشریحی فصل چهارم

فصل پنجم: مدیریت و برنامه‌ریزی گونه‌های مختلف گردشگری و مدیریت استانداردها در توسعه

۱۲۳	گردشگری
۱۲۳	هدف کلی
۱۲۳	هدف‌های یادگیری
۱۲۴	مقدمه
۱۲۴	۱-۵ برنامه‌ریزی گونه‌های مختلف گردشگری
۱۲۵	۲-۵ گونه‌های مختلف گردشگری
۱۲۶	۱-۲-۵ گردشگری شهری
۱۳۲	۲-۲-۵ برنامه‌ریزی گردشگری ماجراجویانه
۱۳۶	۳-۲-۵ برنامه‌ریزی گردشگری روستایی
۱۳۷	۴-۲-۵ برنامه‌ریزی گردشگری کشاورزی
۱۳۹	۵-۲-۵ گردشگری غذا
۱۴۰	۶-۲-۵ گردشگری قومی، خاطره‌انگیز، مذهبی و جوانان
۱۴۲	۷-۲-۵ سایر اشکال گردشگری جایگزین
۱۴۲	۳-۵ استانداردهای توسعه گردشگری
۱۴۷	۱-۳-۵ استانداردهای هزینه‌کرد
۱۴۷	۲-۳-۵ استانداردهای ظرفیت تحمل بازارهای گردشگری
۱۴۹	۳-۳-۵ ظرفیت تحمل زیست‌محیطی
۱۴۹	۴-۳-۵ ظرفیت تحمل فیزیکی
۱۴۹	۵-۳-۵ ظرفیت تحمل بیولوژیک
۱۵۰	۶-۳-۵ ظرفیت تحمل خدماتی
۱۵۰	۷-۳-۵ ظرفیت تحمل اکولوژیکی
۱۵۱	۸-۳-۵ ظرفیت تحمل روانی
۱۵۱	۹-۳-۵ ظرفیت تحمل اجتماعی - فرهنگی
۱۵۱	۱۰-۳-۵ ظرفیت تحمل اقتصادی

۱۵۲	خلاصه فصل پنجم
۱۵۳	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل پنجم
۱۵۵	خودآزمایی تشریحی فصل پنجم

فصل ششم: ملاحظات اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی و برنامه‌ریزی و مدیریت اثرات

۱۵۷	گردشگری
۱۵۷	هدف کلی
۱۵۷	هدف‌های یادگیری
۱۵۸	مقدمه
۱۵۸	۱-۶ اثرات اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی صنعت گردشگری
۱۶۴	۲-۶ ملاحظات و رفتار مسئولانه و محیط‌زیست دوستانه گردشگران
۱۶۷	۳-۶ پیامدهای مثبت اقتصادی صنعت گردشگری
۱۶۸	۴-۶ پیامدهای منفی اقتصادی صنعت گردشگری
۱۶۸	۵-۶ پیامدهای مثبت اجتماعی فرهنگی صنعت گردشگری
۱۶۹	۶-۶ پیامدهای منفی اجتماعی - فرهنگی صنعت گردشگری
۱۷۰	۷-۶ پیامدهای مثبت زیست‌محیطی صنعت گردشگری
۱۷۱	۸-۶ روش‌های ارزیابی اثرات زیست‌محیطی صنعت گردشگری
۱۷۱	۱-۸-۶ روش چک‌لیست
۱۷۱	۲-۸-۶ روش روی هم گذاری
۱۷۲	۳-۸-۶ روش ماتریس
۱۷۲	۴-۸-۶ روش تجزیه و تحلیل سیستمی (روش مدل‌سازی)
۱۷۲	۹-۶ پیامدهای منفی زیست‌محیطی صنعت گردشگری
۱۷۳	۱۰-۶ الگوهای مدیریت مناطق حفاظت‌شده
۱۷۴	۱-۱۰-۶ محدودیت تغییرات قابل قبول (LAC)
۱۷۴	۲-۱۰-۶ مدیریت اثرات بازدیدکنندگان (VIM)
۱۷۵	۳-۱۰-۶ روش مدیریت فعالیت بازدیدکنندگان (VAMP)
۱۷۶	۱۱-۶ روش‌های برنامه‌ریزی توسعه گردشگری جهت افزایش اثرات مثبت توسعه گردشگری
۱۷۷	۱۲-۶ روش‌های برنامه‌ریزی توسعه گردشگری جهت کاهش اثرات منفی توسعه گردشگری
۱۸۰	۱۳-۶ اقدامات کنترلی اثرات زیست‌محیطی
۱۸۱	۱۴-۶ ضریب تکاثری در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری
۱۸۳	خلاصه فصل ششم
۱۸۴	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل ششم
۱۸۶	خودآزمایی تشریحی فصل ششم

فصل هفتم: اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های گردشگری و آشنایی با سازمان‌ها و متولیان مدیریت و

۱۸۷	برنامه‌ریزی گردشگری
۱۸۷	هدف کلی

۱۸۷	هدف‌های یادگیری
۱۸۸	مقدمه
۱۸۸	۱-۷ سیر تاریخی تحقیقات و مدل‌های اجرای برنامه‌های توسعه جهانگردی
۱۹۱	۲-۷ موانع اجرای برنامه‌های توسعه گردشگری
۱۹۵	۱-۲-۷ بازیگران و ذی‌نفعان برنامه‌های توسعه گردشگری در ایران
۲۰۸	خلاصه فصل هفتم
۲۱۰	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل هفتم
۲۱۱	خودآزمایی تشریحی فصل هفتم
۲۱۳	پاسخنامه
۲۱۵	منابع

پیشکش به حضرت دوست که هر آنچه داریم از اوست.

پیشگفتار

توسعه صنعت گردشگری بدون وجود یک نظام کارآمد برنامه‌ریزی امری بعید و دور از ذهن به نظر می‌رسد. با توجه به ماهیت پیچیده گردشگری، ضرورت برنامه‌ریزی در این صنعت بر هیچ‌یک از کارشناسان این رشته پوشیده نیست. برنامه‌ریزی فرایندی است هوشمندانه که طی آن مدیریت یک نظام، اهداف را برای زمان مورد نظر تعیین و با توجه به محدودیت‌های موجود و قابل پیش‌بینی، راهبردها و چهارچوب‌های تصمیم‌گیری برای نیل به اهداف تعیین‌شده را در طی برنامه مشخص می‌کند.

از دهه ۱۹۸۰ برنامه‌ریزی گردشگری برای مناطق کمتر یا بیشتر توسعه‌یافته جهان الزام‌آور شده است. این مسئله، بازبینی بسیاری از برنامه‌ها و طرح‌های قدیمی و به‌روز رسانی آن‌ها را دربرمی‌گیرد. امروزه برنامه‌ریزی گردشگری در بسیاری کشورها و مناطق با امید توسعه کنترل‌شده، دنبال می‌شود. سازمان جهانی گردشگری در گزارشات، به دفعات از اهمیت برنامه‌ریزی گردشگری خود اشاره می‌کند. سازمان جهانی گردشگری، به‌عنوان یک سازمان اجرایی برای برنامه عمران سازمان ملل مطالعات برنامه‌ریزی گردشگری را برای بسیاری از کشورها و مناطق جهان آماده کرده است. این برنامه‌های جدید نسبت به گذشته، تأثیر زیادتری بر روی عوامل فرهنگی - اجتماعی و زیست‌محیطی توسعه گردشگری دارند، همچنین در این مطالعات بر روی مفهوم توسعه پایدار، براساس تجزیه و تحلیل دقیق منابع و نظارت بر توسعه تأکید شده است. تکنیک‌های پیمایش و تجزیه و تحلیل بسیار ارتقاء یافته‌اند و درک درستی از مفاهیم برنامه‌ریزی و استانداردهای توسعه ایجاد شده است. اکنون تمرکز بیشتر بر یافتن

راه‌هایی است که برنامه‌ها از طریق آن‌ها به مرحله اجرا درآیند، در این راستا مدیران در صنعت گردشگری به دلیل ویژگی‌های منحصر به فرد بخش گردشگری دامنه وظایف بسیار گسترده و بیشتری را برعهده می‌گیرند. آنان بایستی نسبت به سیاست‌های کلان اثرگذار بر فعالیتشان تا هدایت و مدیریت منابع انسانی مجموعه خود، آگاهی و احاطه کاملی داشته باشند. این امر بیشتر به دلیل تنوع و گستردگی ارکان به وجود آورنده صنعت گردشگری است. به طور کلی مدیران وظایفی مانند برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، هدایت و کنترل، تصمیم‌گیری، سازمان‌دهی، هدایت، انگیزه و کنترل منابع انسانی، مالی و اطلاعاتی یک سازمان یا یک مجموعه را برای رسیدن به اهداف خود به طور مؤثر برعهده دارند. می‌توان گفت مدیریت یک فاکتور علمی و هنر فردی است و با رشد جوامع یا رشد صنعت، نیاز به مدیریت در همه ابعاد بیشتر می‌شود و این دانش و فناوری‌های نوین است که مدیریت در بخش گردشگری را در همه ابعاد تغییر داده است؛ بنابراین در کتاب پیش رو تلاش شده است به تمامی این تحولات اشاره گردد.

استقرار نظام‌های مدیریت مبتنی بر دانش در هر کجای صنعت گردشگری نه تنها به آمادگی و شرایط پذیرش درون صنعت بستگی دارد، بلکه تدوین برنامه‌های راهبردی ضرورتی تاکتیکی است. موفقیت و یا شکست نظام مدیریتی در بخش گردشگری به استقرار مدیریت مبتنی بر دانش و راهبردهای منتج از آن و همچنین استوار برپایه توانمندی‌های محوری کلیت یک صنعت قرار دارد. از این رو مدیران صنعت گردشگری بایستی به تمامی ابعاد مدیریت و برنامه‌ریزی آگاهی داشته باشند و بدانند که بر نظام‌های برنامه‌ریزی چه رفته است و اکنون جهان بر کدام نقطه ایستاده است؟ و ما در کدام نقطه؟ باید بدانیم تمام تئوری‌ها، نظریه‌ها، سیاست‌ها و راهبردها به امر مهمی مانند «برنامه‌ها» و «نقشه اجرایی» منتهی می‌شوند که این مهم در تدوین کتاب پیش رو مدام مد نظر قرار گرفته است. در محیط کاملاً تغییر شکل یافته عصر حاضر، مدیریت گردشگری مبتنی بر علم و دانش، از اجزای لاینفک و بنیادی راهبردهای عملیات است. این مهم به بخش گردشگری کمک خواهد کرد تا در بستر یادگیری مداوم و استقرار نظام‌های مدیریت مبتنی بر دانش، فرصت‌های جدید پیش رو را بشناسند و چالش‌های پیش روی را به خوبی اداره کنند. ارتقای میزان انعطاف‌پذیری و فرایندهای درونی صنعت گردشگری و گشایش پنجره‌های نو و جدید در تعالی این بخش در بهره‌گیری از فناوری‌های نوین دانش‌مدار نهفته است.

نویسندگان این کتاب در تلاش بوده‌اند این مفاهیم ذکر شده را در سطوح مختلف و با ادبیات مختلف به مخاطبین گرامی منتقل نمایند. در این مسیر تجربه ده‌ها ساله کار علمی و تجربه اجرایی در سطوح مختلف کاری یاری‌بخش ما بوده است که امیدواریم از همراهی و آشنایی با این مفاهیم مهم رضایت کاملی را ایجاد نموده باشیم.

با توجه به آنچه ذکر شد کتاب حاضر و کتاب اصول و روش برنامه‌ریزی که توسط همین مؤلفین به نگارش درآمده است، می‌کوشد که در درجه اول جامع‌ترین و مهم‌ترین مباحث برنامه‌ریزی توسعه گردشگری را پیش‌روی دانشجویان محترم قرار دهد و در وهله بعد، مسئله اجرایی شدن و شرایط لازم جهت توفیق برنامه‌ها را در تمامی فرایندهای برنامه‌ریزی مدّ نظر قرار دهد. شاید بدون اغراق بتوان گفت کتاب حاضر و کتاب اصول و روش برنامه‌ریزی حاصل سال‌ها کار علمی و اجرایی مؤلفان است.

در این کتاب به این نتیجه رسیدیم که فرایند برنامه‌ریزی در این صنعت بسیار حساس و مستلزم در نظر گرفتن متغیرهای خرد و کلان بی‌شماری است. در واقع اجرای برنامه‌های گردشگری مستلزم هماهنگی و همکاری بخش‌ها و صنایع مختلف است. در صورت عدم توجه به متغیرهای خرد و کلان بی‌شماری که در اجرای برنامه‌های گردشگری اثرگذارند، بعید به نظر می‌رسد، برنامه‌های تدوین شده بتوانند به سرمنزل مقصود برسند. با کمی دقت در برنامه‌های گردشگری کشور به این نتیجه می‌رسیم که متأسفانه در برخی از این برنامه‌ها اصول اولیه برنامه‌ریزی نادیده گرفته شده است. البته قابل درک است که تدوین بسیاری از برنامه‌های گردشگری توسط صاحب‌نظران امر نبوده و به همین علت کیفیت برنامه‌های گردشگری تدوین شده توسط تعدادی از افراد غیر متخصص بسیار ضعیف بوده است.

در این کتاب مفاهیم عام در مدیریت، برنامه‌ریزی گردشگری و فنون معاصر آن گردشگری به تفصیل مورد بررسی و کنکاش قرار گرفته است. در این کتاب و همچنین اصول و روش برنامه‌ریزی مؤلفان سعی کرده‌اند، مباحث مهم و اساسی در برنامه‌ریزی گردشگری را مطرح و تحلیل کنند. در فصل اول این کتاب تاریخچه صنعت گردشگری در قرون باستان، قرون وسطی، عصر رنسانس تا جنگ جهانی دوم و همچنین نقش برنامه‌ریزی در توسعه صنعت گردشگری تشریح شده است. در فصل دوم پیشینه برنامه‌ریزی و سطوح برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری، رویکرد بستریسم، رویکرد برنامه‌ریزی متمرکز، رویکرد

برنامه‌ریزی جامع، رویکرد برنامه‌ریزی کالبدی - فضایی، رویکرد برنامه‌ریزی سیستمی و رویکرد آمایش سرزمین در توسعه گردشگری مورد تحلیل قرار گرفته است. در فصل سوم این کتاب مراحل برنامه‌ریزی راهبردی و محتوای گزارش برنامه‌ریزی توضیح داده شده است. در ادامه فصل سوم پیمایش عمومی در خصوص ویژگی‌های منطقه، موقعیت مکانی، محیط طبیعی، اقلیم، توپوگرافی، حیات وحش و پوشش گیاهی، زمین‌شناسی، سیستم‌های اکولوژیکی، الگوهای اقتصادی و اجتماعی فرهنگی مقاصد گردشگری تحلیل شد. در فصل چهارم مدیریت بازارها و تسهیلات، خدمات و زیرساخت‌های گردشگری و اصول بنیادین مدیریت بازاریابی گردشگری بررسی شد و در ادامه این فصل ملاحظات اجتماعی در تجزیه و تحلیل بازار و همچنین تعیین تسهیلات و زیرساخت‌های موردنیاز گردشگران و برنامه‌ریزی تبلیغات در مقاصد گردشگری و ساخت برند مقصد مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل پنجم کتاب، مدیریت و برنامه‌ریزی گونه‌های مختلف گردشگری شامل گردشگری جایگزین، گردشگری ماجراجویانه، گردشگری با علائق ویژه، گردشگری قومی، گردشگری خاطره‌انگیز، گردشگری مذهبی و جوانان، گردشگری کشاورزی، گردشگری مبتنی بر حمل و نقل آبی و گردشگری روستایی تشریح شد. در فصل ششم کتاب، ملاحظات اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی و برنامه‌ریزی و انواع اثرات مثبت و منفی زیست‌محیطی مورد تحلیل قرار گرفت. همچنین فصل ششم مدل و شاخص‌های اندازه‌گیری ارزیابی اثرات اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی بررسی شد. در فصل هفتم نیز مفاهیم اجرای برنامه‌های گردشگری و سازمان‌ها و متولیان مدیریت و برنامه‌ریزی گردشگری و سیر تاریخی تحقیقات و مدل‌های اجرای برنامه‌های توسعه جهانگردی مورد کنکاش قرار گرفت. در ادامه فصل هفتم بازیگران و ذی‌نفعان برنامه‌های توسعه گردشگری در ایران نیز تشریح شده است.

در انتها از همه صاحب‌نظران، اساتید و دانشجویان و مخاطبان محترم خواهشمند است، هرگونه پیشنهاد و انتقادی پیرامون کتاب را دریغ نوزند و هر ایراد و پیشنهادی را به آدرس y.shirmohammadi@gmail.com ارسال فرمایند و ما نیز مجدانه از این آیه قرآن پیروی خواهیم کرد **فَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ.**

مؤلفان

مهر ماه ۱۴۰۰

فصل اول

مفاهیم برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری و نقش برنامه‌ریزی در توسعه گردشگری

هدف کلی

با تعاریف و مفاهیم مختلف برنامه‌ریزی توسعه و مدیریت گردشگری، فرایندها و سطوح مختلف آن آشنا شوید.

در انتهای این فصل شما باید با مفاهیم مدیریت و برنامه‌ریزی گردشگری کاملاً آشنا باشید و بتوانید ضمن تعریف هریک، فرایندها و اجزای هریک از مفاهیم مدیریت و برنامه‌ریزی را تشریح کنید.

هدف‌های یادگیری

با مطالعه این فصل شما می‌توانید با مفاهیم زیر آشنا شوید.

۱. اهمیت سفر از دیدگاه قرآن را تشریح کنید.
۲. برنامه‌ریزی گردشگری را تعریف کند و ابعاد آن را توضیح دهید.
۳. ضرورت برنامه‌ریزی گردشگری را بیان کنید.
۴. رویکردها و فنون معاصر در برنامه‌ریزی را مقایسه و تحلیل کنید.
۵. دلایل اصلی برای برنامه‌ریزی گردشگری را تشریح کنید.
۶. با مفاهیم و ابعاد گوناگون توسعه صنعت گردشگری آشنا شوید.
۷. از تاریخچه صنعت گردشگری در دنیا آگاه باشید.

۸. روندهای گردشگری در دوران معاصر را توضیح دهید.
۹. با مفاهیم رشد و توسعه در صنعت گردشگری آشنا شوید.

مقدمه

دین مبین اسلام ضمن باارزش شمردن سیر و سفر، حاوی منشور کاملی از نحوه سفر، احکام، آداب و اخلاق سفر و ذکر حق و حقوق و شرح وظایف مسافر است و به کرات مزایا و فواید سفر را بازگو کرده، مسلمانان را دعوت به سفر می‌کند و گاهی نیز آنان را به سیر در آفاق و انفس امر می‌کند. از دیدگاه اسلام سیر و سفر از سنن رایج در نظام طبیعت است. چنان‌که ملاصدرا می‌گوید که جوهر عالم هستی و مبنای آن حرکت و سفر است. همه مخلوقات الهی در سیر و سفر از مکانی به مکان دیگر و از زمانی به زمان دیگر برای دستیابی به کمال حرکت می‌کنند. قرآن که برای هدایت بشر نازل شده است، در آیات بسیاری بر سیر و سفر تأکید می‌کند و در خطابه‌های مختلف انسان را به مسافرت و زمین‌گردی دعوت می‌کند. بیش از پنجاه آیه از سوره‌های مختلف (بقره: ۱۱۵-۱۶۴، آل عمران: ۱۳۷، النساء: ۱۰۰-۱۰۱، انعام: ۹۷، انفال: ۷۲-۷۴-۷۵، توبه: ۶-۲۰-۴۲، یونس: ۲۲، یوسف: ۱۰۹، ابراهیم: ۳۲، نحل: ۸-۱۴-۳۶-۴۱-۴۶-۸۰، اسراء: ۷۰، طه: ۵۵، انبیاء: ۳۱، حج: ۴۶، مؤمنون: ۲۲، نمل: ۶۹، عنکبوت: ۲۰، روم: ۹-۱۹-۲۲، لقمان: ۱۰-۱۲-۱۳، محمد: ۱۰، حجرات: ۱۳، ملک: ۱۵) به موضوع سفر اشاره می‌کنند. از تکرار و تأکید قرآن کریم می‌توان دریافت که اصل موضوع سیر و سفر در دین مبین اسلام تا چه اندازه مورد توجه و عنایت بوده و به آن توصیه شده است. اهمیت این موضوع آنگاه بیشتر آشکار می‌شود که در برخی موارد همچون آیات ۱۳۷ آل عمران و ۳۶ نحل و ۶۹ نمل و ۲۰ عنکبوت، بیان به صورت امری است: «قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنْشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (عنکبوت، ۲۰) ای رسول! بگو به مردم که در زمین گردش کنید و ببینید که خدا چگونه پدیده‌ها را آفرید تا پی ببرید که باز خداوند است که می‌تواند نشأت آخرت را پدید آورد چون خداوند بر هر چیزی تواناست.

در ادامه به ذکر و تشریح این آیات می‌پردازیم. ابتدا به بررسی آیات در مورد سفر می‌پردازیم. قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ (آل عمران/۱۳۷). خداوند در این آیه شریفه می‌فرماید: در زمین گردش کنید و بنگرید که

سرانجام تکذیب‌کنندگان چگونه شد. در تفسیر نمونه آمده است آثاری که در نقاط مختلف روی زمین از دوران‌های قدیم باقی‌مانده اسناد زنده و گویای تاریخ هستند و حتی ما از آن‌ها بیش از تاریخ مدون بهره‌مند می‌شویم. اشکال و صور و نقوش روح و دل و تفکرات و قدرت و عظمت و حقارت اقوام را به ما نشان می‌دهد. فرعونیان، نمرودیان، پادشاهان به واسطه تکذیب پیامبران دچار عقوبتی شدند که برای مسافران مایه عبرت است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۰۵).

۲. قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ (انعام/۱۱) در ترجمه آیه شریفه آمده است: روی زمین گردش کنید سپس بنگرید، سرانجام تکذیب‌کنندگان آیات الهی چه شد؟ مؤلف تفسیر نمونه بر این عقیده است که شک نیست که مشاهده آثار گذشتگان و اقوامی که بر اثر پشت‌پازدن به حقایق راه فنا و نابودی را پیمودند، تأثیرش بیشتر از مطالعه تاریخ آن‌ها در کتاب‌هاست؛ زیرا این آثار حقیقت را محسوس و قابل لمس می‌سازد. به همین علت است که جمله انظروا (نگاه کنید) را به کار برده نه تفکر و اندیشیدن. کلمه «ثم» در مورد عطف با فاصله زمانی که در این سیر و قضاوت خود عجله نکنید (همان).

۳. وَ لَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ... فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ (نحل/۳۶) در ترجمه این آیه آمده است: همانا در میان هر امتی پیامبری فرستادیم تا بگوید خدای یکتا را بپرستید و از طاغوت دوری کنید. خدا برخی از مردم را هدایت کرد و برخی دیگر در گمراهی ثابت ماندند. اکنون در زمین گردش کنید و بنگرید عاقبت آنان را که (انبیاء) را تکذیب کردند چگونه بود.

از آیه فوق چنین برداشت می‌شود که مخاطب کلمه «سیروا» کسانی هستند که شرک ورزیدند و درباره امت‌های گذشته از نزول عذاب حکایت می‌کند؛ از این رو امر می‌فرماید در زمین سیر کنید تا ببینید سرانجام تکذیب‌کنندگان چه بوده، بدانید که دعوت پیامبران همواره بر حق است. برای درک این مفهوم خداوند امر به گردشگری می‌فرماید (شالچیان، ۱۳۸۵: ۱۳۲).

۴. قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ (روم/۴۲) در ترجمه آیه شریفه آمده است، در زمین سیر کنید و بنگرید عاقبت کسانی که پیش‌تر بوده و اکثرشان مشرک بودند چگونه بود. در آیه شریفه پیامبر (ص) مأمور می‌شود که به مردم دستور دهد تا در زمین گردش کنید و سرانجام آثار باقی‌مانده اقوام گذشته را

بینید؛ که چگونه خانه‌هایشان خراب گشته و آثارشان محو شده و تا آخرین نفر منقرض شدند، درحالی که به انواع بلا یا گرفتار شده بودند. به این علت که آن‌ها مشرک بودند و نتایج علمشان را دیدند که مورد عبرت پندآموزان شدند (طباطبایی، ۱۳۶۳: ۳۱۵).

۵. قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (عنکبوت / ۲۰). در ترجمه آیه شریفه آمده است: بگو در زمین حرکت کنید و ببینید خداوند چگونه خلقت را آغاز کرده است سپس آخرت را ایجاد خواهد کرد که بر هر چیزی تواناست. خداوند در این آیه شریفه حجت خود را بر مشرکین تمام می‌کند و آنان را به وسیله سیر در زمین ارشاد می‌فرماید تا بفهمند که کیفیت آغاز خلقت چه بوده و خداوند چگونه بدون نقشه قبلی و الگو آنان را با نیرویی همانند یکدیگر آفریده است و چنین است آفرینش خلقت دوباره که همانند نشئه اول است و در روز قیامت خلق خواهد شد (همان).

۶. قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ (نمل / ۶۹) در ترجمه آیه شریفه آمده است: بگو در روی زمین سیر کنید و ببینید عاقبت کار مجرمان به کجا رسید. در این آیه شریفه خداوند امر به سیر و سفر کرده است تا مشرکین و کسانی را که در برابر حق انکار می‌کنند، آن‌ها را تهدید و انذار کند و در حال سفر عاقبت مجرمینی که انبیاء را تکذیب کرده‌اند ببینند که دچار چه عقوبتی شده‌اند. از جمله ویران‌شدن خانه‌ها و آبادی‌هایشان و از بین رفتن همه هستی آن‌ها، بنابراین با نظر آگاهانه و بصیرت بیشتر از گردشگری درس عبرت بگیرید (شالچیان، ۱۳۸۵).

۷. وَ جَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَقَدَرْنَا فِيهَا السَّيْرَ سِيرُوا فِيهَا لِيَالٍ وَ آيَاماً آمِنِينَ (سبا/ ۱۸). در ترجمه آیه شریفه آمده است: و میان آن‌ها و شهرهایی که برکت داده بودیم، آبادی‌های آشکاری قرار دادیم و سفر در میان آن‌ها را به‌طور متناسب (با فاصله نزدیک) مقرر داشتیم (و به آنان گفتیم): شب‌ها و روزها در این آبادی‌ها با ایمنی (کامل) سفر کنید (همان).

این مطلب در تکمیل داستان سبا است و آبادی‌هایی که خداوند در آن برکت نهاده قریه شام است و منظور از «قری طاهره» آبادی‌های نزدیک به هم و پشت سرهم است به‌طوری که از این قریه، قریه دیگر قابل رؤیت است؛ بنابراین سیر و گردشگری چه شب و چه روز در امنیت خواهد بود. از آیات و روایات اسلامی این‌گونه استنباط می‌شود که

دین مبین اسلام تأکید زیادی بر سفر داشته است و به همین دلیل سفر معنوی حج نیز به کسانی که توانایی مالی دارند، واجب شده است. از قدیم‌الایام در مذهب شیعه نیز سفر به کربلا و عتبات عالیات بسیار مورد تأکید بوده است (همان).

قرآن کریم با به‌کارگیری واژه سیر در شکل‌های مختلف دستور به گردشگری می‌دهد یا به‌طور مستقیم (سوره عنکبوت آیه ۲۰، سوره روم آیه ۴۲، سوره نحل آیه ۳۶، سوره نمل آیه ۶۹، سوره انعام آیه ۱۱ و سوره آل‌عمران آیه ۱۳۷) و یا به گونه استفهام و غیرمستقیم (سوره یوسف آیه ۱۰۹، سوره روم آیه ۹، سوره فاطر آیه ۴۴، سوره غافر آیه ۲۱ و سوره محمد آیه ۱۰) بر سفر تأکید می‌فرماید. اهداف و منافع که قرآن از گردشگری بیان می‌دارد عبارت‌اند از: دیدن آثار گذشتگان و عبرت‌آموزی و پندگیری، مسئله سپاسگزاری، خداشناسی، برای آگاهی از چگونگی آفرینش، برای خردورزی در مسائل و آگاهی از وضعیت گذشتگان و ... (آقاجانی، فراهانی‌فرد: ۱۳۹۴). از سوی دیگر معصومین علیهم‌السلام هم سیر و سفر را بسیار مورد تأکید قرار داده و به فواید گوناگون مسافرت اشاره کرده‌اند؛ از آن جمله می‌توان از تحصیل سلامتی و نشاط جسم و روح، دانش‌اندوزی و کسب علم، آشنایی با بزرگان و آداب و اخلاق اجتماعی سایر ملت‌ها، پندگیری و عبرت‌آموزی، از بین رفتن غم‌ها و رنج‌ها، تأمین معیشت و کسب شغل، تفکر در نعمات الهی، تفریحات سالم و گذراندن اوقات فراغت، یاد کرد (تتکابی، ۱۳۷۷: ۱۴۶).

۱-۱ مفاهیم عام در برنامه‌ریزی

در گذشته نگرش غالب برخی مقاصد، توجه صرف به فرایند ساده برنامه‌ریزی گردشگری شامل تشویق راه‌اندازی هتل‌های جدید، اطمینان از دسترسی وسایل حمل‌ونقل به منطقه و سامان‌دهی امور بازاریابی گردشگران بوده است. تنها برنامه‌ریزی نظام‌مند احتمالی، انتخاب یک هتل یا مجتمع تفریحی مناسب و اجرای برنامه‌ریزی‌های مربوط به سایت، چشم‌اندازها و مهندسی استانداردهای طراحی بوده است. این روش معمولاً برای پیشرفت هتل‌های منفرد یا مجتمع‌های تفریحی کوچک در دوره پیش از گردشگری انبوه موفقیت‌آمیز بود. در طول جنگ جهانی دوم گردشگری به سرعت رشد کرد و در نواحی متعددی به‌خصوص در منطقه مدیترانه، منطقه کارائیب و سایر مکان‌های مشابه، گردشگری انبوه بدون برنامه‌ریزی مورد حمایت و تشویق قرار گرفت. این مکان‌ها به اثرات و پیامدهای زیست‌محیطی و

اجتماعی گردشگری بدون برنامه‌ریزی آگاهی یافتند و همچنین دریافتند که رویکرد کنترل و برنامه‌داشتن برای توسعه پشیمانی به بار نمی‌آورد (اینسکیپ، ۱۳۹۸).

برنامه‌ریزی گردشگری مشتمل بر مجموعه‌ای از مفاهیم و رویکردهایی است که در هر نوع برنامه‌ریزی عام دیگری نیز قابل مشاهده خواهند بود، با این تفاوت که در برنامه‌ریزی گردشگری این مفاهیم و رویکردها متناسب با ویژگی‌ها و اجزای خاص سیستم گردشگری شکل می‌گیرند. در مفهوم عام کلمه، برنامه‌ریزی به‌عنوان سازمان‌دهی (گاهی فرایند سازمان‌دهی) آینده برای دستیابی به اهداف خرد تعریف می‌شود. در برنامه‌ریزی، عنصر قابلیت پیش‌بینی از جایگاه مهمی برخوردار است؛ چراکه برنامه‌ریزی تلاش می‌کند تصویری از آینده پیش‌بینی شده را ترسیم کند. البته با توجه به اینکه بسیاری از عوامل برنامه‌ریزی را نمی‌توان به‌طور دقیق پیش‌بینی کرد، براین اساس در اغلب موارد چهره عمومی از آینده ترسیم می‌شود (اینسکیپ، ۱۳۹۸).

از جمله نمونه‌هایی از برنامه‌ریزی که امروزه کاربرد دارند عبارت‌اند از:

- برنامه‌ریزی توسعه اقتصادی
- برنامه‌ریزی راهبردی
- برنامه‌ریزی سبز
- برنامه‌ریزی سازمانی
- برنامه‌ریزی کاربری فیزیکی زمین
- برنامه‌ریزی برای زیرساخت‌هایی مانند حمل و نقل، آبرسانی، برق، فاضلاب، زباله، مخابرات و راه‌ها
- برنامه‌ریزی برای امکانات و خدمات اجتماعی مانند امکانات آموزشی، درمانی و تفریحی
- برنامه‌ریزی پارک‌ها و مناطق حفاظت‌شده
- برنامه‌ریزی‌های مشارکتی و گروهی
- برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای که امروزه تمرکز زیادی بر رویکرد جامع دارد (سازمان جهانی جهانگردی، ۱۳۹۰).

به جز برنامه‌ریزی‌های گروهی (مشارکتی) که توسط بخش خصوصی انجام می‌شود، اغلب برنامه‌ریزی‌ها توسط دولت‌ها صورت می‌پذیرد. برنامه‌ریزی‌های خردتر و با جزئیات

بیشتر مانند برنامه‌ریزی مراکز خرید، نواحی سکونتگاهی و مجتمع‌های تفریحی^۱ نیز برخی اوقات توسط بخش خصوصی البته با نظارت و رعایت استانداردها و برنامه‌های کلان بخش دولتی انجام می‌پذیرند. با توجه به اینکه برنامه‌ریزی امری کاملاً تخصصی و پیچیده است، این اقدام را معمولاً به مشاوران حقیقی و یا حقوقی بخش خصوصی و یا دولتی واگذار می‌کنند. البته در برخی نواحی و مناطق در مقابل برنامه‌ریزی‌ها، جبهه‌گیری و مقاومت می‌شود که معمولاً با توجیه منافع توسعه و آینده‌پیش‌روی و پرهیز از دیدگاه «هرچه پیش آید خوش آید» این مقاومت‌ها مرتفع می‌شوند. تعارضاتی که معمولاً در مقابل برنامه‌ریزی بروز می‌کند ناشی از تضاد منافع ذی‌نفعان و پیامدهای ناشی از برنامه‌ریزی، برای بخش‌های مختلف یک جامعه و ذی‌نفعان ذکر شده شکل می‌گیرد. تجربه نشان داده در کشورهای کمتر توسعه‌یافته و مناطقی که کسب و کارهای آن‌ها ضعیف بوده و منابع مالی و سرمایه‌ای محدود است، توسعه فضایی متعادل و پایدار - که از اهداف اصلی برنامه‌ریزی منطقه‌ای است - بدون برنامه‌ریزی‌های قبلی امکان‌پذیر نخواهد بود (اینسکیپ، ۱۳۹۸).

۱-۲ رویکردها^۲ و فنون معاصر در برنامه‌ریزی

در طی چنددهه اخیر، با توجه به تجربیات جدید و بررسی نتایج پیاده‌سازی رویکردهای قبلی در مناطق مختلف، مفاهیم و رویکردهای برنامه‌ریزی ارتقاء یافته و متحول شده‌اند. سابقاً بیشترین تأکید بر «طرح‌های جامع» بود و تصور می‌شد که این نوع طرح‌ها برای هدایت و کنترل الگوهای توسعه آینده کافی و پاسخگو هستند؛ اما بعدها مشخص شد این طرح‌ها انعطاف‌ناپذیر بوده و به تغییرات و روندهای محیطی، تغییر در سبک زندگی، روزآمد شدن فناوری و سایر پیامدهای آینده توجهی ندارد و دستیابی به برنامه‌های آن در یک دوره بلندمدت امکان‌پذیر نیست. امروزه برنامه‌ریزی‌های مختلف بر این نکته واقف گشته‌اند که برنامه‌ریزی فرایندی مستمر است و بر این اساس می‌باید، انعطاف‌پذیر بوده و متناسب با تغییرات حرکت کند و در راستای اهداف از پیش تعریف‌شده گام بردارد. جدای از لزوم و ضرورت نگاه انعطاف‌پذیر، برنامه‌ریزی می‌باید روندی متعالی و رو به جلو

1. Tourist resorts

۲. رویکرد (approach) به معنی روی‌نهادن. روی آوردن. رو به سوی چیزی یا به کسی آوردن، موضع‌گیری، جهت‌گیری نسبت به موضوعی خاص، جهت‌گیری در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های راهبردی و یا تاکتیکی. رویکرد به ما می‌گوید در تنظیم برنامه‌های خود باید به کدام سو حرکت کنیم.

همراه با نظارت و کنترل مداوم بر پیامدها و بازخورد اقدامات قبلی در برنامه‌ریزی و همچنین ارزیابی روندهای جدید استوار باشد چرا که این دو مسئله در تصمیم‌سازی‌های مراحل بعدی توسعه بسیار مؤثر هستند. این نوع برنامه‌ریزی متعالی و رو به جلو در تمامی انواع برنامه‌ریزی - سطوح عمومی برنامه‌ریزی تا سطوح خاص - بسیار مؤثر و موفقیت‌آمیز خواهد بود. البته لازم به ذکر است که تدوین طرح و برنامه‌های پیشنهادی به هیچ عنوان اجرای موفقیت‌آمیز و یا حتی امکان‌پذیری اجرای طرح‌ها و برنامه‌ها را تضمین نمی‌کند، بر این اساس امروزه بر به‌کارگیری ابزارهای واقع‌گرایانه و قابل‌تصور در اجرای برنامه‌ها تأکید زیادی می‌شود (اینسکیپ، ۱۳۹۸). فنون^۱ و امکان‌پذیری^۲ اجرا نیز می‌باید در فرایند برنامه‌ریزی مورد توجه قرار گرفته و به روشنی مشخص و تعریف شوند (هنگکی و کیک‌ویدز^۳، ۲۰۲۰).

امروزه در اغلب برنامه‌ریزی‌ها از رویکرد جامع^۴ و یکپارچه^۵ استفاده می‌شود که در آن تمام عناصر توسعه شناسایی شده و امکانات و خدمات مختلف با یکدیگر و با محیط‌زیست و محیط اجتماعی پیوند و ارتباط می‌یابند. به‌منظور دستیابی به الگوهای مناسب و مؤثر توسعه و پرهیز از بروز مسائل و مشکلات زیست‌محیطی و اجتماعی، می‌باید تمامی اجزاء و جوانب توسعه مناطق شناسایی شده و با یکدیگر یکپارچه شوند و در کنار آن مفاهیم و اصول توسعه زیست‌محیطی و اجتماعی مناطق نیز مورد توجه قرار گیرند؛ بنابراین، امروزه رویکرد سیستمی^۶ در بسیاری از طرح‌ها مانند طرح‌های شهری، منطقه‌ای، ملی و طرح‌های موضوعی و کوچک حاکم است. برنامه‌ریزی با رویکرد سیستمی، نیازمند اطلاعات کافی و مناسب است تا به‌وسیله آن بتوان تجزیه و تحلیل‌های لازم را صورت داد. به‌منظور محاسبه و تجزیه و تحلیل داده‌ها بالاخص در جاهایی که حجم بالای داده‌ها و اطلاعات وجود دارد، فناوری‌های رایانه‌ای نقش مهمی ایفا می‌کنند. فناوری رایانه و سیستم‌های اطلاعاتی تحولی عظیم در فرایند و کاربردهای برنامه‌ریزی نوین ایجاد کرده‌اند. به‌منظور انجام مطالعات پایه و تجزیه و تحلیل‌های آن می‌توان از سامانه

1. Techniques
 2. Feasibility
 3. S. H. Hengky and kikvidze
 4. Comprehensive
 5. Integrated
 6. Systems approach